

יוסי גמזו

קרבן הפסח של חדיג'יה

/סיפור לשביעי של פסח/

בראדיו, בין שְׁלָל דיווחים על טילי "אל-חסיין" ופצצות-הלייזר, בין הרעשות R.A.F בבסיסי ה-H2 וה-H3, פגעה בי פתאום ידיעה קטנטנה, לא צפויה, אך חדה כשברִיָּה. כמין ריקוֹשֵׁט או קליע תועה שנחת אצלי, בול, על הלב.

ילדה כבת תשע, אמר הקריין – נאָרְסִין אל-חָטִיב מִמְּחוּז **Fairfax** (בת משפחה שמקום-מגוריה מצוי פרגע לא הרחק מ- **Washington D.C.**) ברחה לה באמצע היום לביתה מִחֶצֶר בית-ספרה, פְּנֵרְדֵּת. "ילדי הפיתה, "גימגמה מתייפחת, "קוראים לי סוכנת בזויה של סְאָדָּם".

טילי "סקאד", כידוע, ניתן ליירט (וטילי "פאטריוט" יוכיחו). מה שאין ליירט לעולם, נסתבר לי, הן טראומות-ילדות שאיכשהו גם הן מין טיל. די היה לי איפוא במילים מועטות, בקולו של קריין לא מופר לי, שמיד תתחולל בי ספירה לאחור, מהירה לא פחות מִשֵׁל טיל.

שבוע אַחַר שמלאו לי שלוש, במאי 48, שמעתי את אבא שלי מְסִתוֹרֵד עם אחיו הצעיר, דוד פֶּאָרִיד. "מלחמה", לחשו, "בקרוב מלחמה." והיה לְמִילָה הזאת, תֶּאֱרָב, צליל מזווע. כמו מעופו הקרב של ה"סקאד" כשאתה מחוסר כל מיגון. אותו יום חזר לוֹטְפִי, אחי בן השש, מן המֶאֲרָסָה לְבִנֵי-טוֹבִים של מר בְּהִיג' מוֹעֵלָם. באמצע לימודיו חזר. בשפה תחתונה שותתת. ילקוטו ובלורית-תלתליו נוטפי-דם. פיו קפוץ אך עיניו זועקות.

אמא, חיוורת תמיד גם ללא סיועם של אימה או של חולי, הפצירה מיד, שאלה מה קרה, אבל לוֹטְפִי סירב לדבר. לא הועילו לא רוח ולא תוקף, לא יד על המצח, לא יוד ולא פְּלֶאֶסְטֵר. כל אַרְסֵנָל-שידוּלִיָּה של אמא הופעל בְּשִׁקִּידָה, אך לשווא. מבליט סנטרו הקטן, עם גומת-הקשיחות שִׁרְשׁ עוד מאבא, עמד הנחקר בְּמִרְיוֹ הַפְּתִיטִי, הגָּא, אגרופיו לחוצים. מה עבר עליו שם בחוות-האילוף הפרועה של חאוואג'ה מוֹעֵלָם? מה הגיל בו לומד הַזְכָּר הצעיר לְתִמְרָן בין פֶּאָב לְכָבוֹד?

אותו ערב, שלא פדרפם, שבו אבא, פאריד ורכבם, רק בתשע. היה להם מְשֻׁרֵד של נוטריונים בלב נֶאֱבֹלוֹס וּמְדֵי יום היו חוזרים הביתה כבר בשש. בין סדיני הפּוֹפְלִין והכר התפוח שמעתי את נְהֵם ה"מוריס". היא הוחנתה פרגיל בחצר, בצלו של עץ ג'וּמְזו ישיש. אך שני האחים נשארו בִּמְכוֹנִית, כמו מְשֵׁהִים פְּנִיסָתָם אל הבית, בלי לוֹוֹדֵעַ את שתי נשיהם שהמתינו, דרוכות, על הסף. רק מאוחר, בקֶּצֶה של מין דומיה מכורֶסְמֵת בלחש (מנוע כְּבוֹי ואוזני ילדים הם מְשִׁתֵּ"פִים טובים

לציתות) שמענו טריקה של דלתות המכוננית ומפתח בדלת הבית. אמא, עם האלד אחי הפעוט בין ידיה, יצאה לקראתם.

עכשיו היה פסק-הזמן הנרגש מתייחד, כצפוי, לדיווח. קולה הדק של אמא, שתדר את קיר חדרנו, הגיע אלינו עם סדק-האור בין הדלת ובין הרצפה. תוך דקה היה סדק-האור למלבן מסמא, בתוכו ניצב אבא. אף שענינו היו עצומות, משימים פני שקועים בשנתם, היתה עוצמת-האור, המלווה בעוצמת-פחד, בוקעת את סגור-עפעפינו וכל הכבות נתפוצו כצמץ.

אבא הבהין, חרישי כגנב, לעברה של מיטת בכורו לוטפי. שתי אחיותי ואני התמחינו מזמן בכלבול האויב. שום שינה אמיתית לא היתה עמוקה פאותה תרדמה מבוהמת. לוא זכרו הגדולים איך היו הם עצמם ילדים היו ודאי פחות נוחים-להאמין. כך או כך, חירוק קפיצים כבוש נשמע ממיטת לוטפי, כאילו אף היא, המיטה, מתאמצת לשתוק אך בכיה מתפרץ. שלא כמו עם אמא, הופרה שתיקתו של הילד עם אבא תוך רגע. בצליל-יבבה, בסטאקאטו שנוק, הוערה הסיפור עד תומו. מסתבר שעבר, בכיתת הפנים, אותו רפרטואר סאדיסטי שעברנו קודם – אני בגנון של פטימה טוקאן, וחנא וחידיג'ה בכיתת מאדאם ז'ינוני. חוק הכלים השלובים הנוגע לכל הנוזלים, גם לרעל – מפלס-השנאה מתרומם בו שווה בכל גיל, בכל מין, בכל עם. "אמא שלך", דיזדוו לו, לילד, "היא בינת-אל-אהוד, נטע זר פה!" והזכירו לו מה שצפוי לאויבים וחבטו בו: "ג'יהאד! ג'יהאד!"

"ג'יהאד!" היה שם-המשחק אותה עת, סיסמת-קרב מלהיכה, מילת-קסם. בכל חוצות נאבליס, בכל פאלאסטיין ובכל שכנותיה פולן. מה פלא שאבינו ואחיו, הדוד פאריד, סגרו ביום בהיר את משרדם הנוטריוני, מול פניסתו הראשית, המוכרת, של בית-החולים העירוני "אל-אית'האד". תוך יום התנדבו כבר שניהם עם רכבם לשורות הלגיון ונשלחו ל"קמפ" בנארקה, שם נתארגן מחנה-אימונים שניהל בידי סגל אנגלי. את אמא, שהשיחה עצבנית על חמישתנו – לוטפי וחנא, אני וחידיג'ה וקטון זאטוטי המשפחה, אחינו האלד – שלחו עם אשתו ובתו הקטנה של פאריד לקרובים בעמאן. אני זוכרת את אותה חצר גבוהת דקלים, את סבך קוצייה הגואים כמו ים חרדותיה של אמא. את סבתא ערטול שפזקה קינמון על כוסות מהפילות, מעוררות-תמדה, של סאחלב. את זקן בני-הבית, ערטול שמוגל בכפו מאסבחה של ענבר. בבקרים היה ראדיו עמאן בה מלך על בית האשם המלך עבדאללה, מתבל פסוקי קוראן במארשים שוצפים, מרימי-מוראל. מפקד הלגיון, האנגלי ג'לאב פחה, נאפד סופות חול ושאטארה – ראשו מלופף בפאפית-תשבץ מתבדרת, אדום ולבן – מגיח היה על סוסו הגזעי עם אלפי פרשים שולפי חרב, ישר מעומקו הלוהט של המיתוס אל תוך חלומותינו, כמין לורנס-איש-ערב. בשעות הפנאי, בדרך מן הגן, מבית-הספר, היינו מלקטים בקצה מטוח צבאי עזוב שלל תרמילים מפוייחים של רובים אנגליים ו"ברנים" מן החול המוטבע בחותם צמיגי "בדפורד", רכבם של גיסות האינגליו. מי שמצא שם ניצרת רימון Mills כמו זכה בעינינו בפּיס; מי שחפר שם תרמיל על קליעו – ואפילו נקוב, דפוק-פיקה – היה ענן-קנאה סמיך נכרך לו בלבנו, כמו הפאפיה של ג'לאב פחה, כמו עלעול של חולות חיג'אז.

אותם ימים היה לאומץ ריח של דינאמיט. כל סממן מיליטריסטי – תו של יוקרה נספח לו. אני זוכרת תרמילים של רובה אנגלי והלב נצבט. זכרונות מטמינים לנו אמבוש תמידי, ממתנים רק לשעת-הכּוּשֶׁר. נאג'יה, אשתו של פאריד, הבעירה קוצים בחצר, עם אמא. אותה חומת-חוחים שסגרה על הבית כמין מצור. האש נתאבכה משלגי הקוצים שיבשו וצפדו בשמש, כתומה מאוד, רעבה מאוד, מפצחת אותם בגריסה. היה זה כמו עדר גמלים ארוכי צוואר, שעירי דבשת, לוחך את אלפי גבעוליו של השקט החם בשקיקה קולנית. "שלא תתקרבו!" התרתה בנו סבתא ערטול, בעלת-הבית. ולפתא בידה, כנחש מתפתל, צינור-מיים מוכן לכיבוי. היא הקפיצה עיניים זקנות, חוששות, מן האש אל הצינור שלא חדל לפלוט שם זרם. "אילי אידו פיל מיה מוש מיתל", אמרה, "אילי אידו פי נאר" (שהוא פתגם עתיק-יומין: "לא הרי מי שיִדו בתוך מיים כמי שיִדו בתוך אש").

אנחנו, הקטנים, צפינו באש ממרחק בטוח. לא תופסים כי תוך רגע נלמד מקרוב כי אין שום מרחק בטוח מצדקת אותו פתגם. רתוקים לתפארת-ההרס הזאת, לזדונה הססגוני הממגנט כטראנס היפנוטי, הנחנו לו למחול-שבעת-הצעיפים הפרא להתעניט כמו שולמית מול הורדוס המוקסם. בכל ילד טמון איזה נירון קטן, פירומאן חבוי, לטנטי, גן סמוי של פרומתיאוס. כלום היה זה לראשונה שנחשפנו ל כל מדוחי הלהט – לא פתילה במטבח או טבון בחצר, אלא כל המפלצת כולה? עמדנו איפוא מאחור בעיניים דומעות מעשן, מאפסטאזה (אני – בסנדלים שקטנו על לוטפי, ליד הקיר; לוטפי עצמו – ליד סבתא ערטול, לצדדיו שני דליים של מיים; חנא וחדריג'ה, יחפות, על הגוזזטה; וסועאד הקטנה, של פאריד ושל נאג'יה, עם חאלד הפעוט, ראשם שעון למעקה).

האש, בשקיקת נמרים מפצחי עצמות שהריחו כבר מיח, כיסחה, ליחכה בחוחים, מתמרת אל על רעלות של עשן. כלום היה זה אותו הצינור שזקף מולה ראש כמין צפע צמא טרף, שהזכיר לי לאור נחשי-הדלקה את העז בנחשים כולם? קראו לו – או כך לפחות האמינה פטימה טוקאן, הגנת – "לוס", שם מוזר לנחש אך בכל אגדה יש מין קסם מוזר. הברואים בהרי שומרון סיפרו פי מידות-ענק לו: את כל ביקעת עסקר, היא עין-סופר, אכלסו פיתולי גחוונו. מאחר שבלע אנשים פזובים נתחכמו לו והרגוהו. שבט שלם של גידען (עזי-נפש) נדרש לאותה משימה. את שיניו (שהן "נאב" בלשוננו) עקרו לאחר שהונח הארס. כל שן אדירה היתה, כך נשבעו, פחרבו של סאלאח-אד-דין. לאות ניצחון, ואפשר כקמיע, תלו את שיניו על השער, שער העיר שקראו לה לזכר ה"נאב" של ה"לוס" בשם נאבלוס...

"הרוח מתחלפת, קראה נאג'יה, דאוגה, "במקום מהצד שפונה לעיר וארקה, עכשיו בדיוק מלהיפך." היא כינתה מאז צאת בעלה, דוד פאריד, עם אחיו, הלא הוא אבא, אל הקמפ אי-שם בארקה, כל שנראה לה כצפון-מזרחית מביתנו "העבר של וארקה". כך חילחלה עצבותה של אשה צעירה שנותרה ללא בעל, היא ובתה, אל שיגרת הדיבור שעיצבו חסכי הברידות. אנשים, גם אם כלל לא מדעת, לשים את שפתם כבצקן של הפיתות: כמו הבצק, גם מילים מקבלות את טביעת אצבעותיו של הנחתום הלש אותן.

ואכן, בו ברגע פלש לו מדרום-מערב אותו פּרץ של רוח. מה שהפשיל לעברו של הבית, פתאום, בלורית אש ועשן. אמא וסבתא ערטול עיניהן כבר אמרו פוננות מסתמרת. לוטפי טילטל טילטולי קוצר-רוח קצובים את חלקת הצינור.

ואז, לא זוכרת מתי בדיוק, נתרחס והרעים אותו נפץ. דומה: האוויר מתפלץ משכץ מהדהד של חזה-אדירים. עד שהספקנו לצעוק – צעקה נוראה, חייתית, מטורפת – היה כבר צעיר-הבנים, אחי חאלד, פולו מפורק לגורמים. מאוחר קצת יותר נסתבר כי חמק מעינה של סועאד, רק לרגע. אף שסועאד, שהשיחה עליו כביכול, פספוסונת אף היא. אנחנו, אני וחדיג'ה וחנא, נראָה כי הוסחה דעתנו מרוב שרותקנו, ברגע ההוא, לקיסמי פנטאזית האש. בחשבון חכמים-לאחר-מעשה, חשבונם של כל שוטי ההצתה המאוחרת, הובהר כי גם חאלד הוסחה דעתו – לא לאש, לאטראקציה שונה. היתה שם, גילינו ככלות הזוועה, מחסנית (של פאריד או של אבא). איך הגיעה לשם? לרחמן היושב במרומים פתרונים ותשובות. אבא אף פעם הרי לא הרשה שום מגע עם תחמושת או נשק, לא לנשים שבבית ולא לקטנים, וכמוהו פאריד. האפשר שדווקא אפיד, הכלבלב הלבנבן שטיפחה סבתא ערטול בהצרה כמין קמיע, נתקל במחסנית זו באותו מיטווח זנות ואיכשהו נשא אותה אלינו בשיניו? מה שאנחנו קוראים "השערה" הוא תמיד רק ניחוש, קאלאם פאדי. המקרה העיוור, השטני, הברוטאלי, תמיד מיטיב לראות יותר מפל ההשערות. גם ועדות-חקירה לאחר כל אסון הן משחק בנדמה לי. שום לקחים לא יחזירו לאם שפולה את שאין לו מחיר. מה שברור הוא שפל העניין לא ארך אלא הרף-של-עין. עין שלא תפקדה במקום ובזמן הנכון פראוי. החיים – מיום ליום אני לומדת לקח מר זה – הם תמיד מרבי-דברים, כמו אימאמי המסגדים. מה שאין כן המוות, הוא שיא הקיצור: טלגראפי, קומפאקטי וציני. אין הוא צריך את רשות-הדיבור כי האלם שלו – סוף-פסוק. מה שעשו כל קסמי אותה אש לעינינו, אני משערת, עשה אור-השמש בכל מדוחיו לעיניו של אחינו המת. מחסנית-פדורים עזובה בחצר לאור שמש קיצית היא מלפודת. יש פיתוי מתנוצץ, שקשה לעמוד בו, בכרך הפדורים שפמו אומר לילד: "קח!". מי שאיננו זוכר את ילדו, או עצמו פשהיה הוא עוד ילד, מועך את חוטמו אל חלון-ראווה ותובע: "אָתָּה! אָתָּה!" – איננו מבין כי תמיד, בעיניו הלומוות-האקסטאזה של ילד, כל העולם על שפעת גילוייו – אנשים, רעשים, או מראות – אינם אלא חנות-צעצועים, דליקטסים, ולונה-פארק והוקוס-פוקוס בנשימה אחת. כיוון שזכר האומלל הקטן, במוחו של פעוט בן שנתיים, פי אנו, אָחיו, מלקטים בשקיקה תרמילים וקליעים לאין ספור, הושיט את ידו בין סורגי מעקה הגוזזתרה הנמוכה אל החצר צפופת העשב, ומה שהבהיק שם, מזמין ומדיח, זימן לו מיד את קצו. פלום הספיק להושיט את ידו הקטנה, החופנת אטראקציה שטנית זו, אָלי, אל חדיג'ה או חנא או לוטפי, ממתין לשבחים ותודה? מה שבטוח היה שם רק זה שההר לא הלך אל מוחמד. האש, לעומת זאת, הלכה (אם לא רצה) הישר אל אותה מחסנית. עוד תמימותו של אחינו לופתת אותה הפתעה ממולפדת, חמש אצבעות קטנטנות לופפות חמישה פדורים נוצצים, נמחה פוטנציאל-החיים האצור בו, בילד, שלא יתממש כבר, מפני פוטנציאל-האובדן האצור בקליעים, שמומש, ומיד. אני זוכרת תרמילים של רובה אנגלי והלב יודע: מפאן, מאותה הכספית הרועמת, זה חי בי מאז עד היום: האש האוחזת בכל, משחקי האחים, העשן בעיניים, האח הקטן שסופו לשלם בדמו על סכלות הגדולים.

תוך פחות משבועיים חזר ונשנה השלוש הנורא, הפאטאלי: האש, התחמושת ומי שנלפד ברשתם הבוערת – אבי. הוא צרף אל פוחות הליגיון שהוטלו, בפיקוד גלאב פחה האינגליזי, אל

מול אותו רובע שבו התבצרו אחי אמא, ה"תארת אל יאהוד". ממרומי טרשיו של ג'אבל אל ונתון, בשצף-קצף, כתשה הארטילריה את שרידי עמדותיהם. אבל משהו לא-ייאמן הסותר בכיכול את חוקיו של הפובר השיב משם אש מתוך סטנים דפוקים וקופסות-שימורים מתלקחות.

אלו הוטלו שם, גדושות חומר-נפץ, על תקן מפוברק של רימונים תוצרת-בית, מעומק פוכים חסויי שקי-חול, בטיווח מזהיר, דייקני. כל מאמציו של הליגיון, אלמד לדעת מקץ שנים לא מעטות ממי שהיו שם אז, לפרוץ לתחומו של ה"תארת אל יאהוד" מתוך שער-ציון לא הועילו, מפל מקום לא עד הבוקר ההוא בו נופצו מול עקשות ה'אהוד. משהו גבולי, שבין גבורה להתאבדות (שלולא השתייך ל'אהודים הייתי קוראת לו ודאי "פידאיוני") עיכב שם עוד רגע, עוד רבע-שעה, את ששוב לא ניתן עוד למנוע. אך עד שפרץ הליגיון לגבולם עוד גבו נתקפזו מחיר רב.

היה זה, שמעתי אומרים, בקצה הצפוני-מזרחי של הרובע, ליד בית-הכנסת "תפארת ישראל" (או בשמו העממי, הפופולארי, "ניסן בק"). פוח מוגבר של מיטב רוכאי גלאב פחה הסתער כשארקה: דרום-מערבה, לאט אך ל'טח, בסבך קירות-אבן קורסים. אבא הרפין את ראשו בעוברו פפרצה שפער איזה כותל. איש לא יכול היה כלל לשער מה יקרה לו פרגע הבא. אבל אז, בעיתוי לא צפוי, פשהרים את ראשו והחל רץ קדימה, אירעה הפגישה שקבע הגורל בין לבו וכדור יהודי.

כלום נורה הקליע ההוא מן הסטן של אחד מאחיה של אמא? אחיה, שדם ה'אהוד העיקש הוא דמם שלהם ושלה? כלום היינו, בניה, פריז האסור, המורעל של עץ-חוסר-הדעת? כלום שפתו השותתת של לוטפי אחי שפצעו בני פיתתו בשליחותה של השנאה – היה רק טיפה ממחירו של טירוף בו פולנו זוכחים לו, למלך, שלל קורבנות פשר אדם ללא גבול, מצדדיו השונים של הגבול? שמי שצעק לו: "ג'יהאד! ג'יהאד!" ידע מה צעק, ואבוהו. שגם הטמטום הוא קליע, אפילו ירוהו פיות ילדים. אני מיואשת מפני שאני מזכירה את הורי ויודעת: על שנאה משלמים פעולם זה ביוקר, אבל על אהבה, כך מתברר, הרבה יותר. "אמא שלך, צעקו לו ללוטפי, היא בינת-אל-יאהוד, בינת-אל-מאות!" מי אני: בינת-אל-יאהוד? בינת-אל-ערב? ומי בי רוצח את מי? כלום לכן נלחם אבא שלי פנמר, לכפר על פשעי אהבה זו? כלום לכן חוררוהו דודי בקליעם, על חטאו בגזילת אחותם? אמא שלי, שבגדה בהוריה בשל אהבה מקוללת. ששברה את לבם לרסיסים כאותם רסיסים של רימון מסוג Mills.

אני זוכרת אותה: אחרת, לא כמו כל אמא. כאילו אורחת בבית-עצמה, או דיירת-משנה. מצויה תמיד פאן-ולא-פאן ונוכחת אך גם, בה-פעם, נעדרת. מי שהמציא את השם "נוכחים נפקדים" לא שיער מעולם שיש נוכחים שאפילו בשעת נוכחות נשמתם כמו נפקדת, כאילו נושמת אוויר של זרים או פורצת לתחום לא שלה. יש אנשים שהם כמו מתפלח כזה, בלי פרטים, לקולנוע: על קצה-המושב, כמו עוד רגע יבוא הסדרן ויכריח לקום. ואמא היתה מתפלחת פזאת, רהויה, נוכריה, לא בת-בית. על קצות בהונותיו של מאמץ לא להפריע, של איזו התנצלות לא מפורשת שהיא פאן.

וזוכרת מיני מנהגים שלה, כן. מוזרים. כמו של ארץ אחרת. נרות לבנים בערבי יום-אל-סבת, שהגירו דמעות שעווה. ופעם אחת, יחידה בשנה – בלילות הקרים של החורף – שמונה ערבים של נרות במנורה משונה, של שמונה פמוטות. מאוחר מזה, כשכל עמאן עוטה שמלת אביב, כשכל האוויר בשכונת אישמיסאני מסטול מפריחה עזת-בושם – שבוע שלם שאין פיתות בבית, לא פת טבולה בסאמנה, לא ריקי בזעתר. רק גיליונות חרוזים של בצק שהיתה אופה על פח, אך לא בחוץ, שלא יראוה. כמו השתייכות למיסדר חשאי שרק היא לבדה תבכה בו. כמו של חיים בגנבה, במחתרת, במזודה מוברחת, עם תחתית כפולה, סודית. מי היו סבא וסבתא שלי, מצדה, מעולם לא ידעתי. רק שנים לאחר-מכן, כמו פירווי המצות שאפתה בהסתר, נגלו לי קצת פה וקצת שם רסיסים של מידע שצירפתי, כמו פאזל. אז, כשהבנתי שסוד זהותה הוא בעצם גם סוד זהותי.

אמרו שאביה היה כזה "מופתי", אך "מופתי" שלהם, של היאהוד, מוזן אחר. ששברה את לבו כשברחה עם אבי ולבו שבק חיים בקליניקה של ד"ר ואלאף. שבוע אחר שנקבר, כך אמרו, התדפק על דלתם באבא באשי. "דברים מוזרים," כך סיפר הקברן, "נתגלו מול קברו של הרב." לפנות ערב, בבית-העלמין על ההר, בג'אפל-אל-זיתון, דקה לפני סגירת השער, עצרה מול הפתח מונית והורידה אשה בשחורים, רעולה. כשאמר הקברן: "מצטער, מאוחר. אנחנו כבר סוגרים, יא סית. תבואי מחר בבוקר." - שלפה אותה גברת בלי אמר שטרות אחדים מארנק ממורק. זה, הבקשיש שנתנה לו בלי הגה, היה קצת מופרז, קצת מפתיע. רק שקברן לעולם אין לו עודף בכסף, אמר, ודפיציט בהפתעות. שאל איפוא תרש לשם המנוח ואין לזהות את הקבר. היא פסעה אחריו צייתנית, כך סיפר, במין הס שהחריש את אוזניו. כל אותה עת עוד המתין לה הטאקסי כמו סוס לרוכבו, מול השער. כאילו הוסכם על הכל עוד מקודם, כמו קשר-קושרים מחתרת. דקות אחדות עוד עמדה אלמונית זו מול תל-העפר התחוח. כתפיה דקות, מרטיטות כמו ענף בסופה, כמו מיתר קל של עוד. על רקע לובנן של אלפי מצבות, ובפרט בשחורם של בגדיה, בלט הרינונה גם מתחת אותו מעיל-חורף שבו נתעטפה. כשהבין שרוצה פי יניח אותה לבדה, התרחק לו, דיסקרטית. רוח קרה רעתה בשמיים עדרי עננים צמרירים. כשחזרה למונית וראשה משתוחח, טפטף, כמו דומע, הגשם. ביום-המחר, בעוברו מול הקבר, הבחין שם בור של יסמין.

הריון זה, לוחש בי קולו של תרגום משפחתי בגופו של הסרט, היה אחי לוטפי, ששש, שש וחצי שנים לאחר מות סבו – למרות דבקותו בפסוקי הקוראן, דמיונם של פניו לפני אבא, שנותיו בחוות-האילוף של האוואג'ה מועלם – הופכה פיהודי. חדיג'ה וחנא הקדימו אותו באותה התנסות, פידוע. או שמא הידוע לא היה כל-כך ידוע וכל הזמן שתק (מגאוה? חרפה? שתיהן?). אך ביום, אותו יום, בו חזר ושפתו חתוכה, מחצר בית-הספר, יצאו הדברים, כמו אותו טפטוף דם על חזהו, לפתע, לאור. כל זה הלך והחמיר עם הקמר הקרבות, לאחר שמת אבא. ככל שגברו היאהוד בחזית כך היינו יותר למשיסה. הנקבה, תבוסתנו אז, ב-48, הפכה חלומות ניצחון (אינתיסאר) לחרפת מפלה (אינפיסאר). כל זה ביקש לו מוצא, שק-אגרוף, שעירים לעזאזל, והם מצאו כל אלה בננו. אין אכזרי מנקמת החלש בחלש אף ממנו עצמו. יום אחד שבה חדיג'ה בוכה וגם היא – חבולה ושותתת. חנא, נצמדת אליה ושני ילקוטים בידה, רטטה. - "מה קרה?" שאלה אותן אמא ועם שאמרה זאת מיד גם הבינה. מהירות האימה, אותה ספאזמה של קרח, עולה אף על זו של הקול. חנא שתקה וחדיג'ה קינחה דמעטה בכף-יד מאוגרפת. כמו באגרוף

זה, נותר בה הדמיע בחוץ והזעם בפנים. - "שאלתי אתכן מה קרה?" האפיל איזה צל על מליה של אמא. חנא הוסיפה לשתוק אך חדיג'ה, כמו סכר סדוק, התייפחה. אני זוכרת את בכיה של אז כמו כאן וכמו עכשיו. בכי של פקק שנחלץ, של שסתום שפקע, של קיר-סכר נסדק, מתבקע. רק לפני כשעה, בשיעור היומי בקוראן עם הגברת זיתוני, ביקשה המורה שפירשה את הנוסח "דין אלה בסיף", דוגמאות. עומדים היו ב"סורה" הקצרה 108, זו העוסקת במה שצפוי לאויבי הנביא - דין פרת. "אכן, הענקנו לך רווחה וגם שפע", אומרת ה"סורה", "לכן התפלל לאלך ויהא שונאך מבוטר וכרות." מאחר שהסיף, פלשון-הרע, מבטר פידוע בלי הרף; וכיין שמיד לאחר אותה "סורה" נדרש הנביא לכופרים - לא יפלא אם ניצת בו בצאן-מרעיתה של הגברת זיתוני, זיק של רישעות חילונית ביותר בהקשר תיאולוגי כה דק. "חנא וחדיג'ה למשל", קראה מריומה, מי שנודעה כמלכת-הפיתה ובתו של ספסר מפורסם, "יש להן אמא שהיא הרי בינת-אל-יאהוד מלידה, בינת-אל-מאות. כל היאהוד הם כופרים בני כופרים, אז אם כך זו דוגמה למופת."

לרגע נתקרשה שם בפיתה שתיקה רועמת, מין אלם שקוף ושכיר פזוכיית שפל הגה עלול לנפצו. אפילו הגברת זיתוני, שלא פדרכה כמו שותקו שפתותיה. מרוב הפתעה? מגסות-הניסוח? מפחד להגן על תלמידות חסרות-מגן? שאר הבנות נסתמרו, מצפות לבידור שעוד רגע יגיע. אפילו בעיר כמו עמאן אין רואים הצגות תיאטרון בחינם. השקט, דחוס וקפיצי ככדור על חלקת מגרשה של חדיג'ה, המתין לה לזו, שתבעט בעיטה של עונשין או תודה פי נוצחה. גם לאיכה פידוע יש קוד מסוגנן ומיבנה דיאלוגי: קודם הכנסתי לך זבנג בתורי ועכשיו זה, חביבתי, תורף. חדיג'ה, חיורת מאוד, מתנשמת מאוד, לא ביטלה שם גם רגע. "אמא שלנו איננה נושא לשיעור בקוראן", מכתה. "אבל פה מלוכלך יש לרחוץ בסבון, כדברי המורה להיגנה, וכולם מפירים חנווני שמוכר גם סבון (במחירי ספסרות). אבא שלנו נפל באל-קודס כגיבור הלגיון, יא מריומה, כשאבא שלך הצטיין כגיבור בחזית של השוק השחור..."

כשחזרו, באיחור ניפר, אל מאדאם זיתוני, עשתונותיה - היתה כבר מריומה תולשת שיער לפופרת חדת-הלשון. חנא, זריזה לא פחות, נחלצה לעזרת אחותה המותקפת. תוך רגעים מועטים נהפכה הפיתה לזירת היאבקות. עכשיו, שהשתיים בבית ואמא חובשת את מצח חדיג'ה, הושיבה אותן על ספת הסאלון ועירתה לגרונן ולריןאן. עד שתפעל התרופה את שלה נזכרה בתראפיה נוספת. קינחה במטפחת דמעה מכל עין וסחה בסגנון "קאן יא מא קאן" (היה הקה):

"היה היתה מעבר לפסגות הרי החושך" (אהבנו לשמוע אותה מפנטזת כך, כל דמעותינו קפאו) "ילדה קטנטנה שאת שמה כבר שכחתי, נקרא נא לה כאן בינת-אבוה. אבא שלה, איש נכבד, איש רב-חסד, אהב אותה יותר מהחיים שלו, בלי גבול. פעם נסעו בינת-אבוה ואבא שלה, אבו-בינתו, לנאבלוס, לראות את חיזאן-יעקוב, מסגד ג'מע-אל-חאדרה, תפארת העיר. שם, במקום שעליו מתנוסס המסגד המופלא, הגבוה, ראה יעקוב, בעיניים שלו, את כתנת-הפסים של יוסוף בנו טבולה בדם."

כאן היתה אמא סוטה אל משעול מסתעף, אל חיי אותו יוסוף: איך קינאו בו אָחיו, איך ירדו לחייו, איך קנאה ושנאה הן מין זוג. אך מיד היתה שבה אל ג'מע-אל-חאדרה, אל רום המסגד,

אל האָבן, זו שפכתב שומרונני חקוקים בה עֲשֶׂרְת דְּבִרֹתָיו של נְבִי מוֹסָה, אות באות. "אַלֶּה, השומרונים, "שמעה בינת-אבוהָ מפי אָבוּ-בִּינְתוֹ, "היו מקריבים קורבנות על ההר הירוק הזה, ג'אָבֶל-א-טור. "מה זה קורבן?" שאלה הילדה. "זה בקשיש שנותנים לו לְאַלְלָהּ." "בקשיש בשביל מה?" "בשביל מה שחטאנו לו. כל בנאדם יש לו חטא..."

בחג שאוכלים בו אותם גליונות של בצק מְחוֹרָךְ בְּמִקוֹם פִּיתָה, היו מקריבים על ראשו של ההר ההוא פָּבֶשׁ, או גדי, או טְלָה. "אלה, השומרונים, "שמעה בִּינְת-אָבוּהָ מפי אָבוּ-בִּינְתוֹ, "אומרים כי ההר מקודש עוד אפילו יותר מְמִדִּינַת אֶל-קוֹדֶס."

"זה נכון? שאלה אז חדיג'ה, עיניה עדיין סמוקות מן הַכֵּי, "שנאבלוס קדושה עוד יותר מְאָל-קוֹדֶס? או אֶל-קוֹדֶס היא הכי מְכֹלֶם?"

אמא פלטה אנחה חרישית ואמרה מְקֵץ רגע של אֶלֶם: "מה הכי? מי הכי? ה'הכי' היחיד זה של מי שְנִשְׁחַט כְּקוֹרְבָן."

אנחנו, הקטנות, לא הבינונו מה היא סחה. אך משהו קריטי, אישי להביך, נצטלצל בקולה שְהֶרִיט.

"מי היתה הילדה, בינת-אבוהָ?" שאלתי, "ואבא שלה, אָבוּ-בִּינְתוֹ?"

"מה זה חשוב?" אמרה אמא, כועסת. אבל – בעיניים לחות.

"זה אומר שאני הקורבן של מְרִימָה הַנְּאֻחָסִית?" זרקה לה חדיג'ה, "למה שאמא שלי מְאָל-קוֹדֶס ושלה היא מְכֹאן, מעמאן?"

"את לא קורבן של אף אחד, "נשקה אותה אמא על לְחִי, "וימי שיפגע בָּךְ הוא פְּאֻלָּב אֵיבָן פְּאֻלָּב וְכָל פְּלָב בִּיג'י יומו, תמיד. "זַעַם של אֶשׁ מְכֻלָּה קוֹצִי-פֶּרָא חִילְחַל בְּקוֹלָה שְהַגְבִּיָה, לא כדרכה, אל אוקטאבה שבה מגינות לביאות על גוֹרָן. "וחוץ מְזֵה, "הוסיפה כמו אחת שלא נשארתי חייבת שום דבר לשום אֵיִדִּיּוֹט, בשום פְּנִים, "אין בעולם עיר קדושה כמו אֶל-קוֹדֶס, לא עמאן ואפילו לא מְכָה. רק שְׁאֵת זה לא צריך להגיד. רק לשמור, כמו מזכרת, בְּלִב..."

רק שגם זה לא חסם את הרוע, חומת-השנאה רק גבהה לה. כמו החוחים שְנָאוּ בַחֲצֵר, כמו עשן הדִּלְקָה ההיא, אז. עכשיו, שהלב מעֲלָה בי גִּירַת-זְכוּרֹנוֹת וזה שוב ערב-פסח, לא רק אותם גליונות של בצק נעשים חֲרוּרִים, גם הלב. תחת השמש הזאת המזרח-תיכונית, המְכֻנָּה, הקופחת, לומדים ילדינו לְשִׁנוֹא זה את זה עוד לפני שלמדו קְרֹא וכתוב. כך שכולנו חיים עוד בבית עבדים, עבדותנו לְסִטִּיגְמוֹת, גם כשרואים יְעֻקֹּבִים רבים פָּה את כְּתָנֶת יוֹסֵף טבולת דם.